

*Metka Gombač*

## BAZA ZA REPATRIACIJO RADOVLJICA

Ob koncu druge svetovne vojne je med mnogimi problemi, ki so se pojavljali pri nas, stopil v ospredje problem vračanja ljudi, ki so bili med drugo svetovno vojno prisilno izseljeni, poslani v koncentracijska taborišča, mobilizirani v okupatorsko vojsko ali poslani na prisilno delo. Po Evropi se je od meseca aprila do konca leta 1945 premikalo na stotisoče ljudi, ki so se vračali na svoje domove. Seveda je bilo treba poskrbeti za organizirano vračanje prizadetih in to skrb je prevzela mednarodna organizacija UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration).<sup>1</sup>

Z UNRRO se je povezala tudi jugoslovanska oblast, ki je podpisala Multilateralni sporazum o vračanju repatriirancev in je na podlagi napotil mednarodne organizacije ustanovila Državno komisijo vojnih ujetnikov, prisilno odpeljanih delavcev, obsojencev in drugih, in sicer 10. aprila 1945.<sup>2</sup> Štab te komisije je v začetku junija 1945 izdelal navodila, kako naj se organizirajo delo in življenje v zbirnih taboriščih v tujini ter transporti v domovino. Predvideli so tri vrste zbirališč: sprejemna (tu so se zbirali ljudje ne glede na narodnost), rajonska taborišča (oblikovale so se skupine po narodnosti) in centralna jugoslovanska taborišča (tu so se zbirali izključno jugoslovanski državljani iz raznih sprejemnih taborišč).<sup>3</sup>

Zaradi razrušenih prometnih poti, uničenih železnic, cest, mostov je bilo vračanje v domovino večkrat travmatično in je mnogokrat potekalo zelo počasi. Poleg tega je bilo zaradi nestabilnih časov in slabih pogojev izredno težko zagotoviti preskrbo, predvsem hrano, obleko, zdravila za izredno izčrpane ljudi, med katerimi je bilo veliko oslabeledih in bolnih.

V Sloveniji so po direktivah Državne komisije organizirali Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev za Slovenijo, ki je vodil

repatriacijo vseh oseb, ki so se po štiriletnem okupatorjevem terorju vračale preko meja Slovenije na svoje domove. Štab za repatriacijo je 12. maja 1945 izdal odlok, ki je določal, kako naj se organizira repatriacijska služba. V juniju je bilo organiziranih 36 sprejemališč po vsej Sloveniji. Po pokrajinah so postavili Komisije vojnega področja za repatriacijo, ki so se v kratkem preimenovali v Odseke štaba za repatriacijo. Sedež Komisije za Gorenjsko je bil zaradi logističnih razlogov na Jesenicah. V okviru Komisije vojnega področja za Gorenjsko so delovale okrožne komisije in zbirne baze. Na Gorenjskem so ob koncu maja in v začetku junija organizirali naslednje baze za repatriacijo: bazo na Jesenicah, v Gozd Martuljku, v Kranjski Gori, na Bledu, v Škofji Loki, v Kamniku, Domžalah, Kranju in Radovljici.<sup>4</sup>

Že proti koncu junija in v juliju 1945 pa so začeli manjše baze zapirati. Nova okrožnica, ki jo je Štab za repatriacijo poslal v vednost vsem odsekom in bazam dne 17. avgusta 1945, je uvedla nekatere organizacijske spremembe repatriacijske službe. Izboljšave in izpopolnitve delovanja baz v Sloveniji so nastale na osnovi izkušenj delovanja te službe. Vse odseke Štaba za repatriacijo so razformirali, prav tako so razpustili večje število baz. Na Gorenjskem so zaprli baze v Škofji Loki, na Bledu in v Gozd Martuljku (ostalo je okrevališče).<sup>5</sup>

Do konca leta 1945, ko je bil glavni val vračanja zaključen, so na Gorenjskem zaprli vse baze razen Jesenic in Kamnika, ki sta bili aktivni tudi v letih 1946-1947, potem pa je ostalo le še sprejemališče Kamnik, ki je bilo že od leta 1947 določeno predvsem za sprejem ekonomske emigracije.

Baza Radovljica je bila poleg Kranja tisti zbirni center, preko katerega se je v obdobju od junija do novembra 1945 vrnilo največje število pregnancev, in sicer 10.816. Uradno je radovljiški center začel z delom 2. junija 1945, čeprav

<sup>1</sup> Čepič Taja, Oris poteka repatriacije v letu 1945, *Kronika*, 1985, l. 33. št. 2-3, str. 235

<sup>2</sup> Arhiv republike Slovenije (AS), Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev Ljubljana, fasc. 104, fasc. 132 (prej Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino /AINZ/)

<sup>3</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 104

<sup>4</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 96, fasc. 132

<sup>5</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 130

je bil prvi transport evidentiran že konec maja 1945.<sup>6</sup>

Prostore za sprejem repatriirancev so pripravili v barakah na polju ob poti iz Lesc proti Radovljici, ki so jih postavili že Nemci.<sup>7</sup> Barake so sproti urejali, dopolnjevali, opremljali, tako da je baza lahko sprejela do 1500 ljudi dnevno. Delo je potekalo v sodelovanju vojaških in civilnih oblasti, s pozivi pa so se obračali na prebivalstvo, naj podpirajo njihova prizadevanja z zbiranjem prispevkov v blagu, hrani in denarju. Začetki delovanja so bili kot povsod drugje tudi v bazi Radovljica zelo težki. Komandant je v prvih dneh junija 1945 poročal Štabu za repatriacijo v Ljubljano, da so slabo opremljeni. Pripravljene so bile le tri barake, v katerih ni bilo mogoče zadostiti vsem pogojem za delovanje baze. Toda iz dneva v dan se je stanje popravljalo, prihajala so podrobnejša navodila, predvsem pa pomoč v opremi, pritegnili so tudi večje število ljudi za delo. Zmogljivost baze je bila v mesecu juliju že veliko večja.

Da bi bil postopek sprejemanja ljudi, ki so se vračali domov, v vseh bazah enak, je Štab za repatriacijo iz Ljubljane izdal več navodil.

Ob prihodu v bazo, pred namestitvijo, so repatriirance razdelili po skupinah ter opravili dezinsekcijo obleke in osebno kopyanje. Temu je sledil zdravniški pregled. Istočasno z zdravniškim pregledom je potekalo podrobno popisovanje. V ta namen so bili izdani posebni formularji: popisni sezname in kartoteke.

Repatriirance so razdelili v več skupin. Oglejmo si najprej pet osnovnih:

1) V prvo skupino so določili vse aktivne oficirje, ki so se zbirali v bazi Baragovo semenišče v Ljubljani. Po mesecu dni dopusta so se morali javiti vojaški oblasti zaradi razporeda. Oficirje, ki niso bili iz Slovenije, pa so poslali v zbirni center za Jugoslovane in jih potem organizirano poslali na Hrvaško. Popise in spiske so vodili ločeno od ostalih repatriirancev in jih zbirali pri oficirju OZNE pri Štabu za repatriacijo v Ljubljani.

2) V drugo skupino so spadali podoficirji, vojaki in civilisti, ki so prišli v poštev za mobilizacijo. Pustili so jih na enomesečni dopust, nato pa so se morali javiti komandi področja, ki so ji pripadali, da so jih lahko poklicali, če je bilo potrebno.

3) V tretjo skupino so bile določene osebe, ki so lahko odšle takoj domov (ženske, otroci, starci...), če so jim to omogočale prometne zveze.

4) Sem so bili zajeti vsi za delo sposobni, ki pa se niso mogli vrniti na svoje domove, predvsem zaradi tega, ker še ni bilo prometnih zvez in so jih zaposlili pri raznih delih.

5) V zadnji skupini pa so bili vsi tisti, ki niso mogli domov in niso bili sposobni za delo. Za njih so poskrbeli predstavniki Ministrstva za socialno politiko; namestili so jih po zavetiščih, domovih za starostnike, otroke pa so dali v dečje domove.

Tuje državljane, ki so se vračali domov preko ozemlja Slovenije, so namestili v posebna sprejemališča (predvsem v Ljubljani in Mariboru), njihovo repatriiranje pa se je izpeljalo v sodelovanju s predstavniki UNRRE, Rdečega križa in delegati posameznih držav.<sup>8</sup>

Dotatna navodila, za posameznike ali skupine z bolj "problematičnim" predznakom, ki so jim namenili veliko mero pozornosti in kontrole ter posebno obravnavo in razporeditev, pa je izdala OZNA pri Štabu za repatriacijo Ljubljana dne 26. junija 1945. Vse ujete partizane - dezerterje so takoj poslali v dopolnilno brigado VI, ki je bila v okviru IV. armade v Škofji Loki. Sem so razporedili tudi tiste, ki so bili na prostovoljnem delu v Nemčiji. Vsi Nemci in Italijani - vojaki so šli v vojaška taborišča. Kočevarji, Nemci, ki so bili zaposleni v civilnih službah (delavci po tovarnah, na pošti, pri železnici itd.) in Volksdeutscherji so bili s spremstvom poslani v taborišče v Stražišču pri Ptujju. Vse Jugoslovane, ki so bili v sovražnih vojskah, ustaše, četnike, domobrance, be-ga in žandarje so zbirali v taborišču v Šentvidu pri Ljubljani (v začetku, a le krajši čas, so tu nameščali tudi prisilno mobilizirane v okupatorsko vojsko). Državljane Sovjetske Zveze so ločili od ostalih tujih državljanov in jih namestili v šoli v Šentvidu pri Ljubljani. Vsi tisti, ki se niso nameravali vrniti v domovino oziroma so bili pripeljani proti svoji volji, so šli v taborišče v Kranju. Vsi tisti pa, ki so bili obsojeni zaradi kriminala že v Jugoslaviji ali pozneje v Nemčiji in se jim kazen še ni iztekla, so bili predani sodišču v Ljubljani.<sup>9</sup>

Po pregledu in razporeditvi so tistim, ki so zapustili bazo, izdali uradni dokument Objavo, s katerim se je posameznik lahko premikal izven

<sup>6</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 76a.

<sup>7</sup> Izjava repatriiranca g. Kožarja.

<sup>8</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 72, fasc. 132.

<sup>9</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 72.

baze in imel zagotovljeno brezplačno vožnjo do doma.

V bazi Radovljica je delalo od 20 do 30 ljudi. Sprejemni center je imel komandanta, politkomisarja, referente za intendanco, saniteto, promet, sindikat, socialno skrbstvo, personal, propagando in seveda administratorje, kurirje, kuharice, spremljevalce repatriirancev na poti iz baze proti domu, ljudi, ki so pomagali v ambulanti, skrbeli za čistočo itd.

Komandant baze v Radovljici je bil sprva Valentin Plevnik, nato pa Anton Berce. Komandant je skrbel zato, da sta življenje in delo v bazi potekala čim boljše. Od njegove sposobnosti in iznajdljivosti je bilo odvisno, kako so bili repatriiranci sprejeti v bazi in kako so odšli na svoje domove. Bil je v stalni zvezi s Komando mesta Radovljica zaradi preskrbe s hrano, zdravili, opremo itd. Preskrbeti je moral prevoz za vse repatriirance do doma, oziroma do kraja, ki so ga navedli. Za skupine, ki so odhajale iz baze in so štele več kot deset ljudi, je določil spremljevalca. Pomembno je bilo, da je svoje delo koordiniral s Štabom za repatriacijo, predvsem pri organiziranju odhodov repatriirancev na njihove domove, kajti slabe prometne poti so velikokrat povzročale ogromne težave in nezadovoljstvo pri ljudeh, ki so komaj čakali, da pridejo do svojcev ter do svojega doma.

Politkomisar baze je bil Vinko Rotar, v avgustu pa ga je nasledil Alojz Mlekuž. Tako kot komandant je bil tudi politkomisar prisoten pri vseh odločitvah, še posebej pri določanju kategorij repatriirancev in pri tem, kam so jih napotili iz baze: domov, na dopust, v delovno brigado itd. Skrbel je tudi za predavanja in politične ure. V navodilih za delo je bilo posebej poudarjeno, da je potrebno ljudem, ki so se po daljšem času vračali iz tujine, razložiti, kaj je nova Jugoslavija, kajti v zbirnih taboriščih v tujini, ko so čakali na transport, ki jih je odpeljal v domovino, so bili izpostavljeni različni propagandi, ki včasih tudi ni bila naklonjena novi državi, kamor so se vračali.<sup>10</sup>

Izredno pomembno delo v bazi je opravljal sanitetni referent in skupina, ki je delala z njim. V Radovljici so postavili ambulanto in higiensko ekipo, ki je sčasoma pridobila vse več opreme (npr. aparate za dezinfekcijo in dezinsekcijo) in je vse boljše skrbela za primerne higienske razmere v bazi. Zdravila in sanitetni material ter

razno opremo so dobivali preko Komande mesta Radovljica. Bolne ljudi, potrebne bolnišnične nege, so pošiljali v vojno bolnico, pa tudi v civilne bolnišnice. Prve dni, ko je baza pričela delovati, je vodil sanitetno področje Franc Burja, nato pa je v Radovljico prišel Korošec Franc Warum, študent medicine (8 semestrov), ki je vodil delo do konca septembra 1945, ko je odšel domov na Koroško. Nasledil ga je Janko Kryzanovski, do tedaj pomočnik sanitetnega referenta.<sup>11</sup> Zdravniku je bilo v pomoč dodeljeno zdravstveno osebje. Pri sistematskih pregledih so ugotavljali, da je bilo veliko ljudi bolnih na pljučih, da so bili podhranjeni in slabokrvni. Marsikdo je zbolel na dolgi poti povratka, ki je pogosto trajal dneve in tedne. Tako je v poročilu dr. Ladislava Pirca, ki je spremljal transport Jugoslovanov iz Prage, zapisano, da je na poti, ki je trajala mesec dni, umrlo 8 ljudi, imeli so 260 primerov, kjer je moral posredovati zdravnik, moral je amputirati nogo, asistirati pri porodu, kajti med potjo je bilo nemogoče težje bolnike oddati v bolnišnico. Ambulanta, ki je bila v Radovljici pripravljena za najnujnejše primere, je sprejela 15 bolnikov. Na novo so že mesecu juniju 1945 zgradili komoro za razuševanje obleke in posteljnine, kopalnice, v gradnji pa je bila tudi čakalnica za namestitve ljudi, preden so jih zdravniško pregledali.<sup>12</sup>

Za preskrbo s hrano je bil odgovoren referent za intendanco (ekonom) Janez Markovčič s sodelavci. V sodelovanju s Komando mesta Radovljica so skušali kar najboljše oskrbeti razsejano prebivalstvo, kar pa ni bilo prav lahko, saj sta preskrba in kvalitetna prehrana predstavljali velik problem ob vsestranskem pomanjkanju, ki je sledilo štiriletni vojni.

Mirko Šribar je bil referent za socialno skrbstvo. Povezoval se je z raznimi masovnimi organizacijami ter tako zbiral dodatno pomoč, prostovoljne prispevke, ki so jih razdelili med najbolj potrebne posameznike ali družine.

Maki Mencinger, personalna referentka, je vodila evidenco o vsem osebju, ki je delalo v bazi Radovljica. Vodila je sezname, personalne vprašalne pole in na predlog komandanta baze ali njegovega namestnika sprejemala in odpuščala ljudi ter o tem poročala Štabu za repatriacijo v Ljubljani.<sup>13</sup>

<sup>11</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 99

<sup>12</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 98, fasc. 99

<sup>13</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 101, fasc. 122

<sup>10</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 101, fasc. 104, fasc. 122

Pisarniška ekipa, ki je v bazi opravljala raznovrstna administrativna dela, je štela 4-6 ljudi. Upravno izpolnjevanje popisnih seznamov in kartotek s podatki o repatriirancih (osebni podatki, datum odhoda oz. interniranja, datum vrnitve), ki so še danes osnova oziroma primarni vir za izdajo potrdil, ki jih zahtevajo prosilci pri uveljavljanju pravic nasilno izseljenih, mobiliziranih v okupatorsko vojsko, interniranih in podobno, vse to delo je bilo izredno pomembno in angažirano, kot je bilo marsikaj v tistih nelahkih časih formiranja nove oblasti. Ob omenjenih popisih so te dokaj izpostavljene službe vodile številčne evidence o prihodih in odhodih transportov, pisali so poročila o napotitvah ljudi v bolnišnico, poskrbeli so za odpošiljanje poročil, nabavljali potrebne tiskovine, iskali so pisarniški material in vodili evidence o inventarju.<sup>14</sup> Iz ohranjenega gradiva lahko opazimo vzornost v vodenju te službe, kar kaže na visoko stopnjo organiziranosti državne uprave v tistih zelo težkih časih, ko so se šele formirale razne veje civilne, politične in vojaške oblasti.

Iz zavihkov ohranjenega fonda je razvidna tudi trda vsakdanost, s katero so se srečevali utrujeni in bolni povratniki ter uprava baze, ki si je morala prizadevati, da bi čimbolj humano opravljala svoje delo. Vdanost, ki so jo kazali povratniki, je bilo potrebno rehabilitirati in večkrat je prav pri teh vprašanih prišlo do sporov in težav. Organizacija baze je bila namreč vojaška in temu primerna je bila tudi disciplina, ki je predvidevala vstajanje ob 5.30, umivanje ob 6<sup>h</sup>, razporeditev dela posameznikom in referentom do 6.30 in raportiranje o delu prejšnjega dne ob 7<sup>h</sup>. Takrat so tudi opravili ceremonijo dviganja zastave, kateremu je sledil skupni zajtrk. Ob 12. uri so vsi dobili kosilo, ob 19. uri pa je sledilo snemanje zastave z večerjo. Od 20. do 21. ure, so bile na vrsti razne dejavnosti s politično ali vojaško vsebino. Ob 22. uri se je življenje v taborišču umirilo do naslednjega dne. Kot smo že omenili, je bila baza za repatriacijo vojaška in ne civilna ustanova in je bila podrejena komandi mesta. Zato je bila disciplina v teh inštitucijah zelo poudarjena in dnevni red točno določen, tudi ko so v bazo prihajali večji transporti. Dnevni red se je prilagodil situaciji, ko je v tabor prišlo večje število repatriirancev, vendar so obvezno razpo-

redili delo in razvili zastavo ter pripravili politične ure za povratnike ter občasne predstave.<sup>15</sup>

Iz poročil raznih referentov je razvidno, da je kljub prizadevanjem prihajalo, predvsem v prvem mesecu delovanja baze, do primerov, ko so se prišleki pritoževali in kritizirali sprejem in nastitvev v bazi. Ljudje, ki so se v svojo domovino vrnili po nekaj letih izгона in trpljenja, so pričakovali lepši sprejem, ki bi bil povsem različen od vsakdana, ki so ga doživljali v tujini, prirčnejši stik, boljše hrano, ne pa razporeditev v izolirane barake, ki so bile opremljene le z najnujnejšimi stvarmi. V domovini pa, za katero so bila štiri leta vojne, je prav tako vladalo vsestransko pomanjkanje, revščina in trpljenje. V poročilu Štaba za repatriacijo je zapisano, da se je čez Slovenijo od maja 1945 pa do konca leta premikalo preko 400.000 ljudi, ki so se vračali na svoje domove v Sloveniji in preko nje v druge republike in države. Ob tej številki lahko zaključimo, da je bila organizacija in izpeljava repatriacije v takratnih pogojih izredno delo.

Baza za repatriacijo v Radovljici je svoje zadolžitve vzorno opravljala vse do 8. novembra 1945, ko so razmere pokazale, da ni več potrebna in je zaključila svoje delo.

## ZUSAMMENFASSUNG

### Das Repatriierungszentrum in Radovljica

Zu den akuten Fragen am Ende des Zweiten Weltkriegs gehörte auch das Problem der Heimkehr der Bevölkerung aus Kriegsgefangenschaft, Konzentrationslagern, Arbeitslagern, die Rückkehr der zur deutschen Wehrmacht Eingezogenen u.a. In Europa befanden sich von April bis Jahresende 1945 Hunderttausende auf dem Weg zu ihren Heimatorten. Um eine organisierte Heimkehr gewährleisten zu können, wurde die allgemeine Repatriierung von der Weltorganisation UNRRA vorgenommen, mit der auch die jugoslawischen Behörden in Verbindung traten. Letztere gründeten am 10. April 1945 eine Staatskommission für Kriegsgefangene, konfinierte Zwangsarbeiter, zur Deportation Verurteilte und andere (Državna komisija vojnih ujetnikov, prisilno odpeljanih delavcev, obsojencev in drugih). In Slowenien wurde ein Stab zur Repatriierung von Kriegsgefangenen und Internierten gegründet (Štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev), von dem die Repatriierung in Slowenien organisiert und geleitet wurde. Es entstanden auch Militärgiebts-

<sup>14</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 132

<sup>15</sup> AS, Štab za repatriacijo, fasc. 132

kommissionen zur Repatriierung von Kriegsgefangenen und Internierten, Bezirkskommissionen und Aufnahmezentren. Es wurden auch mehrere Weisungen erteilt, mit deren Hilfe der Repatriierungsdienst organisiert wurde. Im Rahmen der Militärgebietskommission zur Repatriierung für Gorenjsko (Komisija vojnega področja za repatriacijo za Gorenjsko - seit Juli 1945 Odsek štaba za repatriacijo/Stabsabteilung zur Repatriierung) waren folgende Aufnahmezentren tätig: Jesenice, Gozd Martuljk, Kranjska Gora, Bled, Škofja Loka, Kamnik, Domžale, Kranj und Radovljica. Im Juni 1945 existierten in Slowenien 36 Aufnahmezentren. Ihre Zahl nahm bis Jahresende 1945 stark ab, war doch die größte Heimkehrwelle damals beendet.

Das Aufnahmezentrum Radovljica war neben Kranj das Zentrum, durch welches die größte Zahl der Repatriierten heimkehrte. Die Arbeit wurde dort Anfang Juni aufgenommen und dauerte an bis zum 8. November 1945. Dabei arbeiteten Militär- und Zivilbehörden zusammen. Die Organisation des Aufnahmezentrums war militärisch und dementsprechend auch die Disziplin, mit einer genau festgelegten Tagesordnung. Im Aufnahmezentrum Radovljica waren 20 bis 30 Leute beschäftigt. Das Aufnahmezentrum hatte einen Kommandanten, einen Politikommissar, hatte Referenten für Intendanz, Sanität,

Verkehr, Gewerkschaft, Sozialfürsorge, Personal, Propaganda, Administratoren, Kuriere, Köchinnen sowie Leute, die in der Ambulanz aushalfen und für die Reinigung u.a.m. sorgten. Den Berichten verschiedener Referenten kann man entnehmen, wie das Leben im Aufnahmezentrum organisiert war. Bei der Ankunft eines Transports, vor der Quartiereinweisung, wurden die Repatriierten in Gruppen aufgeteilt, sie gingen zum Waschen und zur Kleiderdesinfektion. Darauf folgte eine ärztliche Untersuchung sowie die genaue Erfassung der Personaldaten. Beim Abgang erhielt jeder ein besonderes Dokument (Objava), mit dem er sich außerhalb des Aufnahmezentrums frei bewegen konnte, es wurde aber auch jedem eine kostenfreie Heimfahrt ermöglicht.

Dem Bericht des Repatriierungsstabs (Štab za repatriacijo) zufolge waren von Mai bis Jahresende 1945 in Slowenien ein paar hunderttausend Menschen unterwegs zu ihren Heimatorten in Slowenien, aber auch zu jenen in anderen jugoslawischen Republiken und in anderen Staaten. In diesem schweren Zeitabschnitt nach dem kaum beendeten vierjährigen Krieg, wo die Not überall zu spüren war, kann man aufgrund der Analyse der Tätigkeit des Repatriierungsdienstes feststellen, daß Organisation und Durchführung der Repatriierung eine große Leistung darstellte.